

Буднік С. В. - асистент кафедри теорії і методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти, аспірант Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент О. С. Бартків

Budnik S. V. - assistant of the Department on Theory and Methodology of Natural-and-Mathematical Sciences in Primary Education, postgraduate student, [Lesia Ukrainka Eastern European National University](#) (Lutsk city)
Scientific adviser: Candidate of pedagogical sciences, associate professor: O. S. Bartkiv

**Реалізація педагогічних умов виховання підлітків
як суб'єктів дослідницької діяльності
у гуртку «Юні акваріумісти»**

**Realization of pedagogical preconditions while teenagers
education as subjects of research activity in a hobby circle “Young
Aquarians”**

Summary. Efficiency of teenagers education process as subjects of research activity while work of hobby group is achieved due to positive motivation of teenagers to the research process, capable use by the group teacher various traditional and interactive methods and forms of education for realization of the program content for the group “Young Aquarians” and effective guidance by this process from the side of the competent group manager while subject-subject interaction. It is marked by the author that pedagogical preconditions of a teenager education as a subject of research activity in hobby group are such external circumstances that are created consciously by pedagogical education subjects in educational process of the group work, and influence effective education of the own subjective opinion as to the research problem for teenagers, finding of optimal ways of its solution, formulation of reasonable conclusions from own research activity. The aim of the article is revelation

possibilities of pedagogical preconditions for teenagers' education as subjects of research activity while hobby group "Young Aquarians" activity.

Keywords: education, condition, pedagogical preconditions, pedagogical preconditions for teenagers' education as subjects of research activity while hobby group activity.

Актуальність проблеми. Аналіз стану теоретичного розкриття та практичного вирішення проблеми виховання підлітка як суб'єкта дослідницької діяльності у гуртковій роботі, вимагає глибшого обґрунтування педагогічних умов ефективного виховання підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності у гуртку «Юні акваріумісти».

Поняття «умова» як педагогічна категорія трактується в науковій літературі досить неоднозначно. З. Курлянд вважає, що педагогічна умова – це явище, яке викликає інше явище, стає причиною; явище, яке взаємодіє з тим або іншим у процесі розвитку цілого, до якого воно належить, є чинником; явище, яке зумовлює існування іншого, є умовою [6, с. 112]. Е. Зеєр під педагогічними умовами розуміє різноманітні обставини процесу освіти, які забезпечують досягнення поставленої мети [5, с. 126], а І. Бахов визначає їх як комплекс взаємодіючих заходів навчально-виховного процесу, який спрямований на формування певної компетентності та забезпечує перехід на більш високий рівень її сформованості [1, с. 31].

Отже, адаптуючи ці визначення до нашого дослідження, можна зазначити, що педагогічні умови виховання підлітка як суб'єкта дослідницької діяльності у гуртковій роботі – це такі зовнішні обставини, які свідомо створюються суб'єктами педагогічної освіти у навчально-виховному процесі гурткової роботи, і впливають на ефективне виховання у підлітків власного суб'єктивного погляду на дослідницьку проблему, виявлення оптимальних шляхів її вирішення, формулювання обґрунтованих висновків власної пошукової діяльності.

Метою нашого дослідження є розкриття можливостей реалізації педагогічних умов виховання підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності на заняттях гуртка «Юні акваріумісти».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У процесі наукового пошуку нами визначено, що педагогічними умовами ефективної актуалізації підлітка як суб'єкта дослідницької діяльності у гуртковій роботі є:

1. Виховання позитивної мотивації до дослідницької діяльності та стійкої потреби в саморозвитку, самовдосконаленні та самоактуалізації підлітків.

2. Удосконалення (модифікація) змістового наповнення, програмно-методичного забезпечення дослідницької діяльності гуртка.

3. Застосування інтерактивних методів і форм дослідницької діяльності в процесі гурткової роботи.

4. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія компетентного керівника гуртка і підлітків у гуртковій роботі.

У формуванні дослідницької суб'єктності підлітка вагомим є виховання позитивної мотивації до дослідницької діяльності, стійкої потреби в саморозвитку і самовдосконаленні та самоактуалізації підлітків. Реалізуючи першу педагогічну умову, кожне заняття гуртка «Юні акваріумісти» було спрямоване на стимулювання допитливості, потягу до дослідження шляхом створення ефекту здивування й емоційного захоплення, тобто використання проблемності, інтриги, парадоксів. Варто відзначити, що ступінь розвитку допитливості перед початком навчання у гуртку в різних дітей неоднаковий, не в усіх формується пізнавальне ставлення до навколишньої дійсності, яке викликало б бажання вчитися. Одні підлітки перенасичені інформацією, яку звикли більше споживати, ніж здобувати, в інших немає інтересу до нового, оскільки у свій час прагнення до допитливості не було підтримане. Навчальна діяльність цих слухачів може бути позбавлена безпосереднього інтересу, а відтак й спонукається вчителем, батьками чи однокласниками. Тому, формування пізнавальних інтересів ми ґрунтували на розвитку в гуртківців мотивації до дослідництва, сфери почуттів, передусім таких, як подив при зустрічі з незвичним, несподіваним, тим, що суперечить власному досвіду або уявленням,

вагання й сумніви в процесі пошуку, радість відкриття, радість від вирішення проблеми.

Другою педагогічною умовою є удосконалення (модифікація) змістового наповнення, програмно-методичного забезпечення діяльності гуртка. Для реалізації цієї умови нами була розроблена та апробована програма діяльності гуртка «Юні акваріумісти», методичне забезпечення діяльності гуртка (навчально-методичний посібник «Формування дослідницької суб'єктності підлітків у гуртковій роботі», що включав систему завдань суб'єктно-дослідницького спрямування, діагностичні методики визначення рівнів вихованості підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності; критерії, показники й рівні вихованості підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності у гуртковій роботі).

Так, оновлення змісту дослідницької діяльності підлітків на заняттях гуртка «Юні акваріумісти» передбачав новий підхід до змістового наповнення основних компонентів змісту освіти, запропонованих І. Лернером (досвід пізнавальної діяльності, досвід здійснення відомих способів діяльності, досвід творчої, пошукової діяльності, досвід ціннісного ставлення до об'єктів і засобів діяльності) [7, с. 18]. У контексті нашого дослідження досвід пізнавальної діяльності підлітків у гуртковій роботі формувався через систему знань про пошуково-дослідницьку діяльність, алгоритм її проведення, способи формулювання гіпотез, методи та прийоми її дослідження; формування знань про об'єкт пошуку, його властивості. Варто наголосити, що в процесі оволодіння знаннями підлітки пізнають закони науки, зв'язки між ними; засвоюють оцінювальні знання про норми ставлень до різних явищ життя.

Зміст діяльності гуртка «Юні акваріумісти» ми спрямовували на виконання таких завдань, які спонукають до дослідництва, які розвивають підлітка як суб'єкта дослідницької діяльності. Це досліди та спостереження за мешканцями акваріума, спостерігаючи за якими учні відкривають захоплюючий світ складних відношень і їх закономірностей. Перевага цих спостережень та дослідів у тому, що для них не потрібні великі площі, вони не ускладнюються погодними й

сезонними змінами. Акваріуми забезпечують дослідження водних організмів цілорічно [4].

У ході гурткової роботи підлітки формували уміння утримувати акваріум в умовах школи, удома; черпали знання про акваріумні рослини, їх біологічні особливості й використання в навчальному процесі; акваріумні тварини тощо. Отже, ми зауважуємо, що оновлений зміст діяльності гуртка «Юні акваріумісти» спрямовувався не лише на поглиблення системи знань підлітка, а, насамперед, на творення особистості сучасного школяра, його суб'єктивного «Я», формування його пізнавальних, творчих, дослідницьких умінь і навичок.

Наступною педагогічною умовою виховання підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності у гуртковій роботі є застосування традиційних та інтерактивних методів і форм виховання в процесі дослідницької діяльності гурткової роботи. Реалізуючи цю педагогічну умову, ми активно використовували як традиційні методи виховання (бесіда, приклад, педагогічної вимоги, змагання, заохочення та ін.), так і інтерактивні методи (мозковий штурм, криголам, метод «прес», капелюх скарг і пропозицій, капелюшна дискусія «за» і «проти», акваріум, аукціон ідей, активізуюча вікторина, точка опори, метод спроб і помилок, експрес-тест, робота в парах або групах, знайди помилку тощо).

В умовах гуртка «Юні акваріумісти» першорядну роль у вихованні підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності відігравав особистий приклад керівника гуртка. У тісній єдності з прикладом виступав авторитет педагога. Як засвідчує досвід, учні відчують повагу до педагога, якщо він разом з ними працює, проводить досліди, має різнобічні інтереси, виявляє високу моральність, вимогливість, справедливість, доброзичливість, тактовність.

У роботі гуртка «Юні акваріумісти» використовувалися методи стимулювання до дослідницької діяльності. Так, широко використовувався метод змагання як метод, який забезпечує успіх і цілеспрямованість у процесі відчуття товариської взаємодопомоги шляхом обліку і порівняння результатів спільної діяльності й заохочування її учасників [2]. Для того, щоб змагання несло

емоційний заряд позитивного спрямування в процесі експериментальної роботи ми дотримувались відповідних умов: не нав'язували учням об'єкт і форму його організації; змагання як складовий елемент пронизувало всі організаційні етапи дослідницької діяльності учнів; прилучення вихованців до вироблення умов і встановлення нагород переможцям; включення школярів до обговорення і аналізу результатів змагання. За правильно організованих умов змагання набирало позитивних форм і давало цінні результати. Тематика і спрямованість змагань була найрізноманітніша. Наприклад, вихованці гуртка змагалися за найкраще оригінальне рішення дизайну шкільного акваріума, у виконанні творчих завдань з декоративної акваріумної справи, звання юного акваріуміста-дослідника, переможця конкурсів, вікторин та ін.

Форми дослідницької діяльності в процесі гурткової роботи передбачали групову і колективну взаємодію. Серед інтерактивних форм ефективними стали пізнавально-пошукові екскурсії в еколого-натуралістичний центр, у краєзнавчий музей, зоопарк, зокрема на виставку акваріумних риб; наукові відео лекторії, конкурси, акції, виставки-конкурси дослідницьких проектів та ін..

Розвитку саме суб'єктності підлітка сприяє індивідуальна робота з вихованцями гуртка «Юні акваріумісти», яка проводилася нами у формі доручень, що відповідають потребам вихованців, сповнена реальними, цікавими справами, які максимально стимулюють виявлення їхнього «я», що позитивно впливає на підлітка, дає йому свободу вибору, волевиявлення.

Індивідуальна робота гуртківців також реалізувалася через виконання самостійних завдань на відповідну тему – написання учнівської пошуково-дослідницької роботи, підготовки портфолію юного дослідника, фотоальбому «Цікаві моменти з життя акваріумних риб», створення веб-сайту «Сто знахідок акваріуміста» та цікавої сторінки «Акваріумні півники», «Декоративний акваріум у школі» [4]. Ефективним для розвитку підлітка як суб'єкта дослідницької діяльності став і метод привчання, в основі якого лежить оволодіння особою переважно процесуальною стороною діяльності [3].

Таким чином, саме використання як традиційних, так і інтерактивних методів та форм у дослідницькій діяльності гурткової роботи сприяло формуванню вмінь і навичок підлітків, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку умінь толерантного спілкування між собою та іншими, критичного мислення, прийняття та аналізу рішень.

Четвертою педагогічною умовою ефективного виховання підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності у гуртковій роботі є суб'єкт-суб'єктна взаємодія компетентного керівника гуртка і підлітків у гуртковій роботі. Реалізуючи цю педагогічну умову, ми переконані, що лише учитель-суб'єкт здатний сформувати такого ж суб'єкта – учня. Лише учитель-дослідник може сформувати успішного учня-дослідника.

Висновки. Отже, ефективність процесу виховання підлітків як суб'єктів дослідницької діяльності гурткової роботи досягається завдяки позитивній мотивації підлітків до дослідництва, вмілому використанню керівником гуртка різноманітних традиційних і інтерактивних методів і форм виховання для реалізації змісту програми гуртка «Юні акваріумісти» та ефективному управлінні цим процесом з боку компетентного керівника гуртка у ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Список використаної літератури:

1. Бартків О. Особистісно-орієнтоване виховання майбутніх педагогів / О.С. Бартків, Є. А. Дурманенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип.104 (Частина 1).-272 с.-18-23.

2. Буднік С. Використання інтерактивних методів навчання у гуртковій роботі / С.Буднік // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» / голов ред. В.П.Коцур.- К.: Вид-во «Гнозис», 2013.- Додаток 1 до Вип.31, том ІХ (51): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору».- С. 159 – 168.

3. Буднік С. Особливості формування дослідницьких умінь підлітків у позакласній роботі (на прикладі роботи гуртка «Юні акваріумісти») С. Буднік // Збірник статей. Ялта РВВ КГУ / відп. за вип. – О.Ю. Пономарьова – Ялта : Вид-во РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», 2014.- Вип.44.- Ч.4. – С.41-47.

4. Буднік С. Акваріуміст-початківець: навч. посіб. / С.В. Буднік, А.Колосок.- Луцьк: Вежа - Друк.,2016. – 156 с.

5. Зеер Э. Личностно ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во Уральского пед.ун-та, 1998.-126 с.

6. Курлянд З. Педагогические способности и профессиональная устойчивость учителя / З.Н. Курлянд; под ред. В.С. Сластенина). – Одесса: (б.и.), 1992.- 112 с.

7. Лернер И. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. Педагогика, 1981.- 188с.